

Сіднєва Ж.К., к.е.н., доцент,
Національний університет харчових технологій
м. Київ, Україна

ІННОВАЦІЙНИЙ АСПЕКТ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Вступ країни до Світової організації торгівлі (СОТ) та перспектива приєднання до Європейського Союзу вимагають кардинальної модернізації матеріального виробництва на засадах інноваційної моделі розвитку, розширення виробництва інноваційних видів продукції, які за показниками якості та безпечності відповідають вимогам Європейських світових стандартів. Ці обставини і зумовлюють безальтернативність інноваційної парадигми структурної перебудови національної економіки. Основні напрями інноваційної моделі визначені у «Стратегії економічного і соціального розвитку України (2004-2015 рр.) «Шляхом Європейської інтеграції» [1]. Безпосередньо з інноваційним розвитком пов'язано забезпечення продовольчої безпеки. На цей зв'язок звертає увагу російський академік В.К.Сечагов, на думку якого розвиток є однією з компонентів безпеки [2].

Ґрунтовне визначення продовольчої безпеки міститься в Законі України "Про продовольчу безпеку", яка трактується як захищеність життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства і держави, за якої держава гарантує фізичну й економічну доступність та якість життєво важливих продуктів харчування населенню згідно з науково обґрунтованими наборами продуктів харчування, підтримує стабільність продовольчого забезпечення населення та забезпечує продовольчу незалежність" [3].

В умовах переходу економіки України на інноваційну модель структурної перебудови особливе місце займає техніко-технологічна складова продовольчої безпеки, яка відображає процес безперервних інноваційних техніко-

технологічних перетворень на підприємствах агропромислового комплексу (АПК).

Її сутність визначається здатністю науково-технічного потенціалу генерувати позитивні зрушення в діяльності будь-якого суб'єкта господарювання і полягає у рівні відповідності застосовуваних на підприємствах АПК технологій найкращим світовим аналогам за оптимізацією витрат. Поняття інноваційної складової продовольчої безпеки об'єднує як науково-технічну, так і технологічну складові.

Продовольча безпека, як складова національної безпеки, значною мірою залежить від розвитку вітчизняної науки. Здобуття нових знань, розроблення новітніх технологій та їх ефективне застосування визначають рівень усіх складових національної безпеки. У промислово розвинених країнах збільшення ВВП на 80-95 % досягається за рахунок нових знань, впроваджених у техніку і технології. В Україні частка високотехнологічної продукції у структурі ВВП з кожним роком знижується, так за даними 2011 р. вона дорівнює всього у 0,7 %, що не відповідає науково-технічному потенціалу країни. Загрозою продовольчої безпеки є скорочення чисельності виконавців наукових та науково-технічних робіт, так порівняно з 1990 р. вона скоротилась майже в три рази, хоча кількість науковців вищої кваліфікації збільшується. За даними Інституту економічного прогнозування НАН України у виробництво впроваджується менше 20 % науково-технічних розробок. При цьому слід визначити низький рівень фінансування науково-технічної діяльності, яке становить в останні роки 0,2-0,3 % ВВП [4]. Отже, сучасний стан науково-технологічного потенціалу, недостатні темпи інноваційного розвитку становлять найбільші загрози для продовольчої та національної безпеки.

Продовольча безпека України значною мірою залежить від інноваційного розвитку харчової промисловості – стратегічно важливої складової національної економіки, питома вага якої у загальному обсязі промислового виробництва складає майже 20 %, що говорить про її вагомість. Подальший її розвиток пов'язано з активізацією інноваційної діяльності. Без впровадження

передових досягнень науки і техніки у виробництво харчових продуктів неможливо забезпечити економічну та продовольчу безпеку.

Однією із загроз продовольчій безпеці є низька інноваційна активність підприємств харчової промисловості. Незважаючи на зростання суми витрат на інноваційні цілі, за період 2000-2010 рр. вони зросли на 35 %, частка інноваційно активних підприємств залишається низькою і постійно зменшується. У статистиці інновацій при аналізі кількості підприємств, що беруть участь в інноваційному процесі, аналізується кількість підприємств, які здійснюють інноваційну діяльність, які впроваджують інновації та які, реалізують інноваційну продукцію. У 2011 р. інноваційною діяльністю у харчовій промисловості, направленою на розробку та впровадження як технологічно нових, так і значно технологічно вдосконалених продуктів і процесів, займалося 384 підприємства, або 26% від загальної кількості промислових підприємств, що здійснювали інноваційну діяльність (проти 527 підприємств і 31 % у 2001 р. та 583 підприємства і 32,3 % у 2002 р.) [5]. Останнім часом має місце негативна тенденція зменшення кількості підприємств харчової промисловості, що займаються інноваційною діяльністю, хоча ситуація у 2007-2011 рр. дещо стабілізувалася (22-24 %). Тоді як у розвинутих країнах нормою вважається 60-80 %. Слід відмітити, що наприкінці 80-х років українська промисловість за цим показником відповідала цій нормі, але програвала в якості інновацій та науково-технічному прогресу. За цей період кількість підприємств харчової промисловості, що впроваджували інновації скоротилась майже удвічі. У 2011 р. у галузі інновації впроваджували 313 підприємств, тоді як у 2002 р. – 550. Наведені дані свідчать про те, що підприємства не мають зацікавленості у підвищенні свого інноваційного рівня.

У статистичній звітності розрізняють два види технологічних інновацій – продуктові та процесові. У харчовій промисловості у 2011 р. із загальної кількості підприємств, що застосовували інновації 146 впроваджували нові технологічні процеси і 182 підприємства освоювали виробництво інноваційних видів продукції. Аналіз свідчить про суперечливість тенденцій щодо

впровадження різних видів інновацій. Зокрема, у 2011 р. порівняно з 2000 р. в 1,7 рази збільшилась кількість підприємств, що впроваджували нові технологічні процеси, однак в 3,6 рази зменшилась кількість підприємств, що освоювали інноваційні види продукції.

Одним із основних показників, що характеризують інноваційну діяльність є обсяг реалізованої інноваційної продукції. У 2011 р. кількість підприємств харчової промисловості, що реалізовували інноваційну продукцію зросла на 13% порівняно з 2010 р. В українській статистиці з 2007 р. загальний обсяг реалізованої інноваційної продукції поділяється на продукцію, що є новою для ринку і на продукцію, що є новою для підприємств. Такий поділ більш чітко визначає межу новизни в новій інноваційній продукції. Так, мінімальним рівнем новизни для зарахування виробленого товару до категорії «інновація», є новизна для підприємства. Із усього обсягу інноваційної продукції, що була реалізована підприємствами харчової промисловості у 2011 р. 19,0 % – це продукція, що була новою для ринку і 81,0 % – нова тільки для даних підприємств. Питома вага нової продукції для ринку неухильно зменшується з 67,4 % у 2003 р. до 19,0 % у 2011 році. Така ситуація зменшує експортні можливості вітчизняних виробників харчових продуктів. Нову продукцію на експорт поставляли тільки 20,5 % інноваційно активних підприємств, які реалізовували інноваційну продукцію, хоча кількість таких підприємств поступово зростає. Частка інноваційної продукції в харчовій промисловості в загальному обсязі реалізованої продукції становив 3,5 % у 2011 р (3,1 % у 2010р.), тоді як у ЄС цей показник сягає 60 %, в Японії – 67 %, у США – 78 %.

Значною мірою спад інноваційної діяльності в харчовій промисловості обумовлений недостатнім рівнем фінансування. Так, витрати на інноваційну діяльність у 2011 р. порівняно з 2000 р. зменшилися в 1,3 рази. Необхідність технічної переоснащеності підприємств харчової промисловості призвела до того, що більша їх частина (понад 60 %) витратила кошти на придбання машин, обладнання та програмного забезпечення і кількість таких підприємств з кожним роком зростає.

Для здійснення інноваційної діяльності майже кожне шосте інноваційно активне підприємство харчової промисловості збільшує кількість придбаних нових технологій, з яких 70-80 % були придбані в Україні . а передають свої технології менше 1 % підприємств. При цьому потрібно відмітити, що в структурі прогресивних технологічних процесів у 2007-2011 рр. кількість маловідходних, ресурсозберігаючих і безвідходних технологій почала зменшуватися, що не приводить до покращення техніко-технологічного стану підприємств і є загрозою продовольчої безпеки.

Суттєвим недоліком у розвитку інноваційної діяльності підприємств галузі, як уже зазначалося, є недостатній рівень фінансування. Як і в попередні роки у 2011 р. основним джерелом витрат на інновації були власні кошти підприємств. Їх частка у загальному обсязі фінансування інноваційних витрат становила 92,8 %, що на 5,3 пункти більше порівняно з 2010 роком. Частка кредитів становила 6,1 % (з них на пільгових умовах 2 %), кошти іноземних інвесторів – 1,0 %, кошти інших джерел фінансування – 0,1 %. Згідно статистичних даних кошти з держбюджету та місцевих бюджетів на фінансування інновацій у дану галузь не виділялись. Вітчизняні та іноземні інвестори не проявляють необхідної зацікавленості щодо інноваційного розвитку харчової промисловості. Отже, уповільнення інноваційного розвитку підприємств харчової промисловості, що є прямою загрозою продовольчій безпеці, обумовлено нестабільністю інвестиційної сфери, недостатнім фінансовим забезпеченням, неефективністю економічного стимулювання цільового інвестування в інновації.

З огляду на вище зазначене можна зробити висновок, що без впровадження у виробництво харчових продуктів останніх досягнень науково-технічного прогресу неможливо гарантувати продовольчу, економічну та національну безпеку. Процес забезпечення продовольчої безпеки потребує впровадження новітніх технологій, які відповідають останнім світовим досягненням; використання безвідходних та ресурсозберігаючих технологій; оновлення матеріально-технічної бази підприємств; застосування сучасного виробничо-

технологічного обладнання; нарощування виробництва високоякісних та безпечних продуктів харчування.

Література

1. Стратегія економічного і соціального розвитку України (2004-2015 рр.) «Шляхом Європейської інтеграції» / Авт.кол.: А.С.Гальчинський, В.М.Геєць та ін.; Нац. Ін.-т стратег. дослідж.; Ін-т екон. Прогнозування НАН України, М-во економіки та з питань європ. Інтегр. України. – К.: ІВЦ Держкомстату України, 2004. – 416 с.
2. Экономическая безопасность России. Общий курс. / Под ред. В.К. Сечагова – 2-е изд. – М.: Дело, 2005. – 896 с. – С.188.
3. Закон України "Про продовольчу безпеку" [Електронний ресурс]. – Режим доступу [http: www.rada.gov.ua](http://www.rada.gov.ua)
4. Фідулова Л.І. Інноваційна економіка. – К.: Либідь, 2006. – 480 с.
5. Наукова та інноваційна діяльність в Україні. Стат. збірник: К.: ДП "Інформаційно-виробничий центр Держстату України". – 2012